

הכנס המדעי ה-19

מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ח

מושב קק"ל : מרכז-פריפריה

יו"ר : ארנון מדזיני

הקק"ל והערבים : ממצאי מחקר ראשוניים

The JNF and the Arabs: Preliminary Findings

את יחסי הקק"ל עם הערבים ניתן לתאר על-פי שלוש התקופות הקלסיות: (1) מאז הקמת הקק"ל ב-1901 ועד לסוף התקופה העות'מאנית - 16 שנה; (2) בתקופת השלטון הבריטי - 31 שנה; ו-(3) בתקופת מדינת ישראל, עד היום - 70 שנה.

מטרת הארגון הייתה רכישת אדמות (שנקראה גם "גאולת קרקע") מבעלי קרקע שונים, רובם ערבים, בארץ ישראל, והעברתם לשימוש יהודים. כבר בראשית המאה העשרים, טרם הולדתו של הסכסוך הלאומי בין היהודים לערבים, הובן בהנהגה הציונית כי הערבים הם זרים שמפריעים למימוש החזון הציוני ולכן יש להדירם מקרקעות שעתידות להירכש על-ידי הקק"ל. ואומנם, כבר ב-1920 כאשר בידי הקק"ל היו רק 6% מסך כל הרכוש הקרקעי שבבעלות יהודית, הוחלט בקק"ל כי אדמותיה יוחכרו ליהודים בלבד ושתתקיים בהן עבודה עברית בלבד. אי לכך, נדרשו האריסים הערבים לצאת ממנה, לעיתים תמורת פיצוי. סילוק הערבים והדרתם השתלבו במדיניות הכלכלית הציונית, דהיינו - הקמת משק יהודי נפרד ומבודל מהמשק הערבי.

עד סוף תקופת המנדט הבריטי היו בידי היהודים 1.9 מיליון דונם. מתוכם 50% היו בידי הקק"ל. אחרי מלחמת 1948 והקמת המדינה, גדל השטח שנשלט על-ידי המדינה ל-21 מיליון דונם, מתוכם 6 מיליון (כולל צפון מערב הנגב) שאמורים היו להיות חלק מהמדינה הערבית. בנוסף, במהלך המלחמה יצאו והוצאו 60% מהפלסטינים שהיו בשטח שהפך להיות מדינת ישראל, מכפריהם ועריהם, ברובם אל מחוץ לגבולות המדינה.

כדי שהמדינה לא תצטרך להתמודד עם אפשרות לתביעה להחזרת הקרקעות לבעליהן הקודמים, מכרה מדינת ישראל לקק"ל, עד 1952, כ-2 מיליון דונם קרקע, רובם בטריטוריות הערביות שנכבשו וסביב כפרים ערביים שנותרו. בכך היא הפכה קרקע זאת לרכוש הלאום היהודי ולא לרכוש אזרחי ישראל. רכישה זו הפכה את הקק"ל לבעלי הקרקע הפרטיים הגדולים ביותר בישראל. ב-1961 נכרתה אמנה בין הקק"ל לבין מדינת ישראל, במסגרתה אומצו עקרונות הקק"ל לתוך החקיקה הקרקעית הישראלית, על כל קרקעות ישראל, דבר המתקיים עד עצם היום הזה.

המחקר מתבסס על מחקרים קיימים, חומר ארכיונאי שטרם פורסם, מפות בעלות קרקע הנמצאות ברשויות המקומיות, ראיונות עם ממלאי תפקידים ברשויות וסיורים בשטח. ההרצאה תתייחס גם למחקר העתידי שיציג את בעלות הקק"ל על הקרקעות שסביב לכפרים הערביים, דבר המונע את התרחבות היישובים, זאת למרות הגידול הדמוגרפי.

מילות מפתח: קק"ל, קרקעות, ערבים, יהודים, ישראל

**עצי זית עתיקים, מערכות חקלאיות קדומות, חקלאים ביזנטים, רועים בדווים,
ומהו הקשר הגיאולוגי? יחסי סלע, קרקע, צומח ואדם בחקלאות המדברית
בהר הנגב לאורך הדורות**

**Old Olive Trees, Ancient Agricultural Systems, Byzantine Farmers and
Bedouin Nomads in the Negev Highlands,
in Light of Geological Characteristics**

בהר הנגב המרכזי מצויים עצי פרי ושרידי בוסתנים חקלאיים, אשר חלקם נטושים מזה עשרות שנים וחלקם פעילים עד היום, שניטעו על-ידי הבדווים ואף קודם להם. העצים והבוסתנים ניטעו בחלקות קרקע התחומות על-ידי מדרגות חקלאיות קדומות שהן חלק ממערכות חקלאיות עתיקות, רובן מהתקופה הביזנטית. בבוסתנים גדלים עצי פרי תרבותיים כגון זית, תאנה, גפן, רימון, שקד, תמר, חרוב, אלת הבוטנה וחושחש. העצים לא הושקו על-ידי האדם עשרות שנים לפחות. בבוסתנים מעטים נמצאו עצים שגילם מוערך במאות שנים. על אף הנטישה, העצים ממשיכים לחיות וחלק גדול מהם שורדים היטב ואף מניבים פירות. עצי הזית הם העתיקים מבין עצי הפרי שניטעו, והם ניטעו לאורך הדורות עד ימינו.

לאחר סקר שדה ובדיקות פיזיולוגיות הבודקות את שרידות העצים תחת עקות יובש, תוצאות המחקר מצביעות על כי שרידות העצים מושפעת מהגורמים הבאים: (1) מאפייני יחידות המסלע ופוטנציאל תרומת הנגר שלהם; (2) מאפייני הקרקע; (3) מצב ההשתמרות של המערכות החקלאיות העתיקות ובעיקר של המדרגות החקלאיות הקדומות; ו- (4) ההבנה החקלאית של בדוויי הר הנגב בגידול עצי פרי.

בהרצאתי אציג את תופעת גידול עצי הזית בהר הנגב המרכזי לאורך הדורות ובשרידותם, תוך שימת דגש על המאפיינים הגיאולוגיים, הארכיאולוגיים והתרבותיים ועל הקשרי התוכן שביניהם.

מילות מפתח: זית, חקלאים ביזנטים, הר הנגב

מדדי הצלחה לחינוך במרחב ביוספרי

Educational Success Measurements in Biosphere Reserves

מרחבים ביוספריים קיימים בשמורות רבות ברחבי העולם. בהגדרתה הצרה, שמורה ביוספרית (biosphere reserved) היא אזור בעל רגישות סביבתית, השוכן סמוך למגורי אדם ואשר אפיונו מתאימים לקריטריונים אקולוגיים תכנוניים. דרגת השימור בשמורה ביוספרית אינה זהה לדרגת השימור של שמורות טבע רגילות, אלא משלבת אזורים שאפשר לפתח לפי עקרונות של פיתוח בר-קיימא בצד אזורים המיועדים לשימור.

למערכת החינוך תפקיד מרכזי בהטמעת תהליך שינוי ושימור עקרונות המרחב הביוספרי. לפיכך, יש חשיבות למעקב ולבדיקת תהליכים חינוכיים המתקיימים במרחב הביוספרי. למיטב ידיעתנו, תחום ההערכה של החינוך במרחבים הביוספריים לא נבדק עד כה. לאור זאת, מטרתנו של מחקר זה הייתה להגדיר את משמעות המונח חינוך ביוספרי כפי שהוא בא לידי ביטוי במועצה האזורית מגידו ולהמליץ על מדדים להצלחת הטמעתו במרחב הביוספרי של המועצה.

המחקר נעשה בשיטה האיכותנית בשני שלבים: (א) ניתוח מסמכים רשמיים של המועצה האזורית מגידו ומאמרי מחקר בנושא וזיהוי ארבעה תחומים שבאמצעותם יש לבחון את הצלחת החינוך הביוספרי: דמות בוגריה של מערכת החינוך במועצה האזורית מגידו, מערכת החינוך במועצה, קשרי מערכת החינוך עם הקהילה והקשר של מערכת זו עם משרד החינוך; ו-(ב) ראיונות חצי מובנים עם שמונה אנשי מפתח בחינוך, במועצה האזורית מגידו ובמשרד החינוך, המבוססים על ממצאי ניתוח המסמכים.

ניתוח הראיונות העלה ארבע תמות מרכזיות המאפיינות ומגדירות את משמעות החינוך הביוספרי בעיני אנשי המפתח שרואיינו: שפה משותפת לכל השותפים למערכת החינוך; הכרת הסביבה ואחריות כלפיה; חינוך קונסטרוקטיביסטי; טיפוח הקהילתיות ותחושת השייכות למקום.

בנוסף, ניתן להצביע על מגוון מדדים מעשיים להערכה של הצלחת החינוך הביוספרי בכל אחד מארבעת התחומים שהוגדרו בשלב הראשון (דמות הבוגר, מערכת החינוך, הקהילה, משרד החינוך). המדדים השונים בכל תחום מוינו על-פי שלושה היבטים: הקוגניטיבי, הרגשי וההתנהגותי.

מדדי הצלחה שהוגדרו בעבודה זו עשויים לשמש בסיס איתן להמשך פיתוח תהליך ההערכה של התהליכים החינוכיים לא רק במרחב הביוספרי של המועצה האזורית מגידו, אלא גם במרחבים ביוספריים אחרים, תהליך שהוא הכרחי להטמעת ערכי המרחב הביוספרי גם בקרב כלל התושבים במרחב ולהגברת מעורבותם האישית.

מילות מפתח: חינוך ביוספרי, מדדי הצלחה, מרחב ביוספרי, שייכות מקומית, חינוך קונסטרוקטיבי

**חומות וגדרות גבול חדשות באירופה למניעת כניסתם של פליטים ומבקשי מקלט :
מרב-תרבותיות ללאומנות**

**New European Walls and Border Fences Deterring Entry of Forced
Migrants: From Multiculturalism to Extreme Nationalism**

תופעת הגלובליזציה הצליחה לטשטש במידה רבה גבולות ומחסומים בין מיליארדי בני אדם ברחבי העולם. לאחר נפילת מסך הברזל והסרת חומת ברלין, חזו פרשנים שבמסגרת ההבניה החדשה של היחסים הבין-לאומיים, גבולות בין מדינות צפויים לאבד מחשיבותם, ואנו נעבור מ"עולם של גבולות" לעידן של "עולם ללא גבולות". מדינות הלאום נראו כחשובות פחות מבעבר ומדיניות של רב-תרבותיות הפכה למרכזית בחלק ניכר ממדינות מערב אירופה. נראה שברחבי העולם, תהליך הגלובליזציה לא הגשים חלומות של שלום, אחדות ורב-תרבותיות אלה להפך: ברחבי העולם לא מפסיקים להקים עוד אלפי קילומטרים של חומות והפרדות בין מגזרים, מדינות, מעמדות ודתות. תהליך זה הגיע לשיא חדש בשלוש השנים האחרונות, ובמקביל יוצר תחושות של שנאת זרים, התכנסות למדינת לאום וחושף ביטויי לאומנות במרבית מדינות אירופה.

כתוצאה מחוסר יציבות פוליטית שנוצרה באזור המזרח התיכון בעיקר בעקבות "האביב הערבי", מיליוני פליטים נואשים ומבקשי מקלט מדיני מהגרים באופן בלתי חוקי למדינות אירופה, בעיקר לעשירות שבהן. תגובתן של מדינות הלאום האירופאיות באה לידי ביטוי בין היתר בבנייה של גדרות גבול חדשות, בתואנה שיש צורך בשמירה על ריבונות של מדינות הלאום, על ביטחון המדינה ועל המבנה החברתי והתרבותי שלה. בנייה מואצת זו גורמת לכך שככל שמוקמות גדרות רבות יותר, כך הופכים נתיבי ההגירה הכפויה למסוכנים יותר, ואלפי מהגרים, גברים נשים וטף מוצאים את מותם בדרך מדי שנה. עיקר ההגירה מתבצע כיום בין לוב לאיטליה (כ-80,000 אנשים), וסיכויי התמותה בעיקר בים הם 1 ל-39. נראה כי ניסיונות האירופאים להגן על הגבולות צלחו רק במידה חלקית, והם מגבירים את תחושת "משבר הפליטים". הגדרות והחומות מספקות רק תחושת ביטחון אך לא ביטחון אמיתי. זרמי הפליטים ההגירה הכפויה מוסטים למדינות אחרות אך אינם פוסקים.

מטרות הרצאה זו, המבוססת על סקירת נתונים של האו"ם ומקורות נוספים, הן לתאר את תופעת הקמת גדרות הגבול לעצירת תהליך ההגירה מאזור המזרח התיכון לאירופה, ובעיקר לבחון את השאלה האם באמת יש בכוחן של הגדרות חדשות למנוע את הזרימה הגלובלית של פליטים ומהגרי עבודה מהמזרח התיכון.

נציע מספר כיווני מחקר שעשויים להוות תשתית למדיניות שתקטע את מעגל הקסמים הבעייתי: במקום לעודד תעשיית הגירה בלתי חוקית אשר כתוצאה ממנה מבריחים מתעללים בפליטים ובצאצאיהם, יש לחשוב על מודלים של מדיניות חיובית שתיצור אפשרות עבור הפליטים ומבקשי המקלט דרך יציאה החוצה וחזרה למדינות מוצאם.

מילות מפתח: גדרות גבול, רב-תרבותיות, מדינות לאום ולאומנות, הגירה כפויה